

ANALÝZA KATEGORIZOVANÝCH DAT V *SOCIOLOGII*

Tomáš Katrňák

Fakulta sociálních studií
Masarykova univerzita
Brno

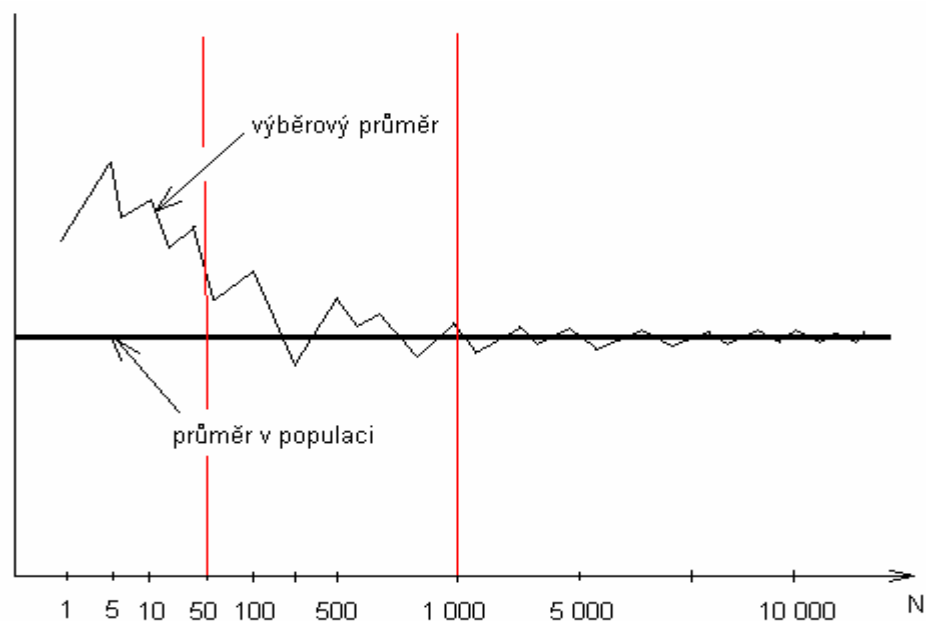
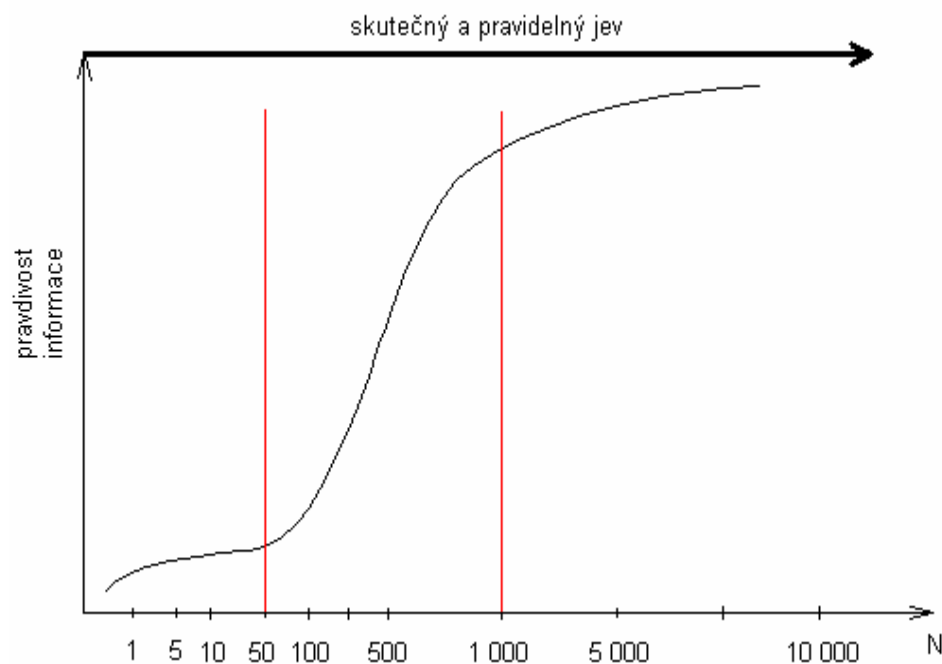
Lekce 1: Úvod do analýzy kategorizovaných dat

SOCIOLOGIE A STATISTIKA

- nadindividuální společenské struktury podmiňují lidské chování (Durkheim)
- společenské struktury lze pozorovat na základě statistik o lidském chování, pozorujeme novou skutečnost, z individuálního hlediska nerozpoznatelnou, ptací perspektiva, vymezuje a zároveň přináší informaci o tzv. **hromadném jevu**
  - **hromadný jev** je kolektivita nového řádu, její objevení souvisí s konstitucí moderní společnosti a ustavením sociologie a statistiky jako věd o sociálním životě v moderní společnosti
- **hromadný jev** je definován dostatečným počtem zkoumaných jednotek, protože až na základě určitého počtu (mnohosti) lze získat představu o pravidelnosti, struktuře a zákonitostech v sociálním životě (opakem je **individuální jev**)
  - kde vznikají sociální fakta, když nepřamení z psychiky člověka, ačkoliv jsou její nedílnou součástí? ptá se Durkheim
  - zdroje sociálních faktů leží v sociálních vazbách mezi lidmi, leží tedy v nadindividuálních sociálních strukturách, odpovídá Durkheim
- z tohoto důvodu sociologové pro pochopení sociálního života zkoumají nadindividuální sociální struktury, statistika a statistický aparát jim v tom pomáhají

ZÁKON VELKÝCH ČÍSEL

- sociální jev je vždy hromadný jev, adjektivum sociální odkazuje k hromadnosti a sociálním vazbám (Simmel)
- všechny jevy (včetně sociálních) podléhají **zákonu velkých čísel** (jako první jej definoval francouzský matematik a statistik Poisson)
  - podle tohoto zákona se empirické údaje o jevu blíží skutečnosti s rostoucím počtem pozorovaných jednotek (když pozorujeme všechny jednotky, pozorujeme skutečnost), pravidelnost a pravá podstata jevu tedy vyvstává na povrch s rostoucím počtem pozorovaných případů

PROMĚNNÉ A JEJICH DĚLENÍ

- podle slovního vyjádření hodnot proměnných:
  - **kvantitativní proměnné** (diskrétní & spojité)
  - **kvalitativní proměnné**
- podle vztahů mezi hodnotami jednotlivých proměnných:
  - **nominální** (název variant)
  - **ordinální** (název variant + uspořádání vertikální nebo horizontální)
  - **kardinální** (název variant + uspořádání + vzdálenost)
    - **intervalové** (o kolik je jedna hodnota větší než druhá), $<-\infty; \infty>$, neexistuje racionální 0 (např. teplota ve °C, 0 neznamena nepřítomnost teploty)
    - **poměrové** (kolikrát je jedna hodnota větší než druhá) $<0; \infty>$, 0 má racionální základ (např. věk, počet dětí, váha, životnost výrobku atd.)
- hranice mezi jednotlivými proměnnými nejsou neprůchodné, záleží na úhlu pohledu, např. členství v politické straně (nominální, ordinální) nebo vzdělání (nominální, ordinální, kardinální)
- proměnné vyššího řádu měření lze převést do nižšího řádu měření (tzv. ordinalizace nebo nominalizace proměnných)

PROMĚNNÉ A JEJICH DĚLENÍ

- pod hlavičku kategorizované proměnné řadíme nominální, ordinální a kardinální poměrové proměnné
- kategorizované proměnné dělíme podle počtu variant:
  - **dichotomické** (binární, alternativní)
  - **polytomické** (vícekategoriální)
    - uspořádané kategorie (vertikálně, horizontálně)
    - neuspořádané kategorie (nominální proměnné)

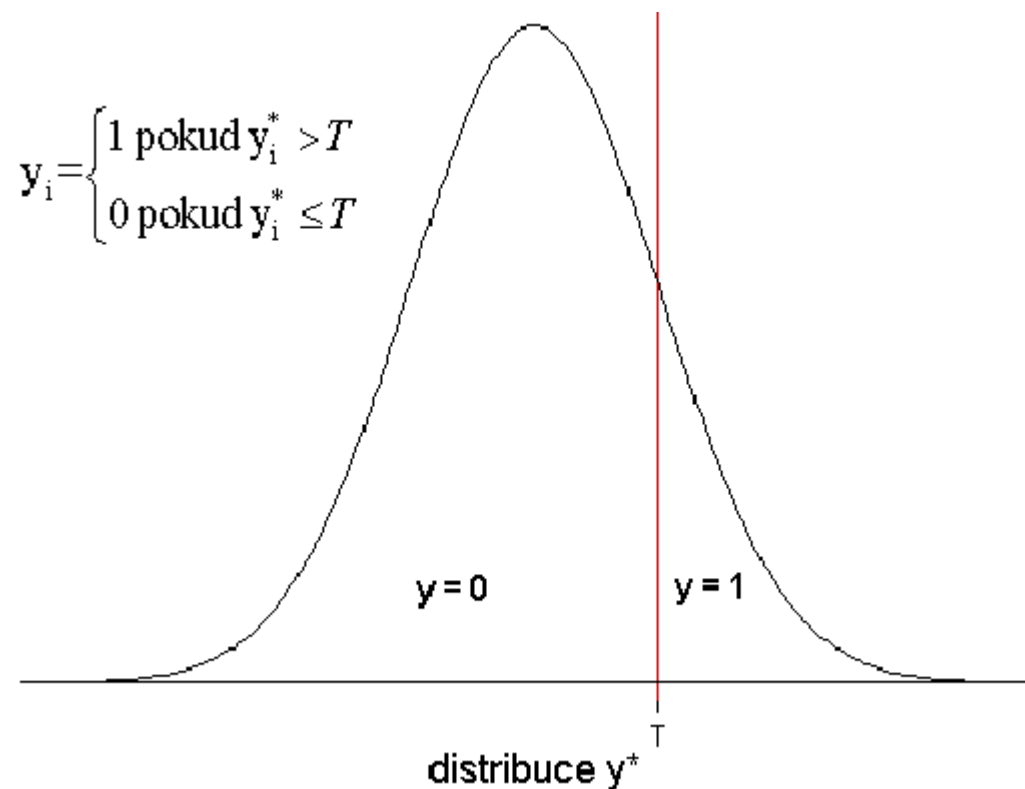
TRANSFORMAČNÍ PŘÍSTUP VS. PŘÍSTUP LATENTNÍ PROMĚNNÉ

- dva přístupy v konceptualizaci kategorizovaných dat:
  - kategorizovaná data jsou inherentně **diskrétní proměnné** (nelineární pravděpodobnostní modely), statistika a biostatistika, **transformační přístup ke kategorizovaným datům**
    - výběrové varianty znaků a populační parametry se shodují, data modelujeme v měřené podobě, p (pravděpodobnost) závisle proměnné transformujeme do podoby lineární funkce nezávisle proměnných, tato funkce se nazývá **spojnice** (link), modely transformované do lineárních modelů spojnici se nazývají **zobecněné lineární modely (GLM)** (p je pak vyjádřena jako nelineární pravděpodobnostní model)
  - kategorizovaná data jsou nepozorované latentní proměnné (hovoří se o modelech latentních proměnných), tento přístup najdeme v ekonometrii a psychometrii, jedná se o tzv. přístup ke kategorizovaným datům jako k latentním proměnným
    - v populaci jsou kategorizovaná data kontinuální proměnné, pozorujeme je ovšem jako kategorizované (např. u proměnné dítě pozorujeme pouze dvě varianty, nicméně v populaci je to kontinuální proměnná, která když překročí určitou míru, tak pozorujeme její manifestaci), rozdíl mezi kontinuálními daty a kategorizovanými daty je v míře pozorovatelnosti, u kategorizovaných dat nevidíme jednotlivé hodnoty, ale pouze intervaly (proto se kategorizovaná data někdy nazývají jako omezené závisle proměnné), v populaci existují tendence, sklon a míra tolerance, přímo úměrné investicím a výnosům, pozorujeme pak jejich projevy skrze překročení míry tolerance

TRANSFORMAČNÍ PŘÍSTUP VS. PŘÍSTUP LATENTNÍ PROMĚNNÉ

- debata o povaze kategorizovaných dat se táhne historií statistického uvažování (její počátek leží ve sporu K. Pearsona (latentní struktura) a G. U. Yulea (inherentní diskretnost) v první polovině 20. stol., dodnes tato debata není uzavřená, z obou dvou přístupů vycházejí odlišné numerické algoritmy k identifikaci modelů se závisle kategorizovanou proměnnou, jejich výsledky jsou nicméně totožné
- o kterých z následujících proměnných lze uvažovat jako o latentních?

- úspěch u zkoušky, souhlas s předmanželským sexuálním životem, pohlaví, participace na trhu práce, rodinný stav, přijetí na VŠ, sociální status, gravidita, četba časopisu Respekt, zaměstnanecká mobilita
- u latentní proměnné y^* předpokládáme, že je lineárně závislá na pozorované proměnné x , strukturálním vztahem vyjádřeno:

$$y^* = \mathbf{x}_i\beta + \varepsilon_i$$
 nebo pro jednoduchou proměnnou vyjádřeno vztahem

$$y^* = \alpha + \beta x_i + \varepsilon_i$$

INDIVIDUÁLNÍ A AGREGOVANÁ DATA

- **individuální data**

- ukazují varianty znaků pro jednotlivá pozorování
- jednotlivé případy charakterizuje vždy jedna varianta zkoumané proměnné
- data jsou prezentována obvykle ve formě matice, v níž vždy jeden řádek odpovídá jednomu pozorování (případu) a jeden sloupec vždy jedné proměnné (znaku), pole matice pak zachycují varianty proměnných u jednotlivých pozorování (případů)

- **agregovaná data**

- ukazují počet opakujících se pozorování
- jednotlivé kombinace variant proměnných jsou charakterizovány počtem případů
- data jsou prezentována obvykle ve formě kontingenční tabulky, v řádcích a sloupcích tabulky jsou zkombinovány varianty proměnných, v polích tabulky jsou četnosti pozorování (počty případů) těchto variant

AGREGOVANÁ DATA A JEJICH ANALÝZA POMOCÍ STATY

- **fully relational format of data** - každé pole tabulky odpovídá jednomu pozorování, pole tabulky jsou v matici soustředěné pod jednu proměnnou
- **folded (grouped) format of data** - pozorování je o polovinu méně než polí v tabulce, nicméně pozorování jsou soustředěná pod dvě proměnné (tedy do šířky matice)
- **příklad:**

	Age through 54		Age through 55 and above	
	tolbutamine	placebo	tolbutamine	placebo
Dead	8	5	22	16
Surviving	98	115	76	79

(1) fully relational format

	agecat	exposed	died	pop
1.	0	1	1	8
2.	0	1	0	98
3.	0	0	1	5
4.	0	0	0	115
5.	1	1	1	22
6.	1	1	0	76
7.	1	0	1	16
8.	1	0	0	69

(2) folded format

	agecat	exposed	deaths	pop
1.	0	1	8	106
2.	0	0	5	120
3.	1	1	22	98
4.	1	0	16	85

- podle typu dat volíme ve Statě syntax výpočtu, např. **logit** akceptuje (1), **blogit** akceptuje (2), **glogit** akceptuje (2), ale odhad není proveden jako ML, ale jako WLS, **glm** akceptuje jak (1), tak (2), obecně je ve Statě rozšířenější typ dat (1)

Lekce 2: Analýza dvojrozměrných tabulek v sociologii

LOGIKA A NOTACE KONTINGENČNÍCH TABULEK

- kontingenční tabulky jsou prvním (a nejstarším) krokem k analýze kategorizovaných dat
- např. kontingenční tabulka víra v posmrtný život podle pohlaví (zdroj: Agresti 1996:17)

pohlaví	víra		pozorované četnosti:			očekávané četnosti:			
	ano	ne/neví							
žena	435	147	n_{11}	n_{12}	n_{1+}	f_{11}	f_{12}	f_{1+}	F_{11} F_{12} F_{1+}
muž	375	134	n_{21}	n_{22}	n_{2+}	f_{21}	f_{22}	f_{2+}	F_{21} F_{22} F_{2+}
			n_{+1}	n_{+2}	N	f_{+1}	f_{+2}	f_{++}	F_{+1} F_{+2} F_{++}

- ve dvojrozměrné tabulce proměnná x má i úrovní (variant) a proměnná y má j úrovní (variant), pole v tabulce reprezentují ij možné výsledky, neboli velikost tabulky, taková tabulka se nazývá kontingenční tabulka (2 proměnné = dvojrozměrná, 3 proměnné = trojrozměrná, atd.), např. tabulka o rozměrech 2×2 ($i \times j$) má 4 pole (4 frekvence), tabulka o rozměrech $3 \times 2 \times 2$ ($i \times j \times k$) má 12 polí (12 frekvencí)
- f_{ij} označuje pozorovanou (naměřenou) četnost v tabulce
- F_{ij} označuje očekávanou (vypočítanou) četnost v tabulce za určitého předpokladu

LOGIKA A NOTACE KONTINGENČNÍCH TABULEK

- každé f_{ij} v tabulce označuje počet (četnost) případů, které připadají na toto pole tabulky, neboli reprezentuje souběžný výskyt jednotlivých variant proměnných
- pomocí tabulkové notace (f_{ij}) a frekvenčních vah [fweight=] můžeme kontingenční tabulky vkládat do statistických programů a analyzovat je
- např. pro tabulku víra podle pohlaví použijeme:

		víra		pohlaví	víra	frekvence
pohlaví		1	2			
1	1	435	147	1	1	435
1	2			1	2	147
2	1	375	134	2	1	375
2	2			2	2	134

- stata syntax pro dvojrozměrnou tabulku

```
. tabulate pohlavi vira [w= freq]
(frequency weights assumed)
```

		vira		Total
pohlavi		1	2	
1	1	435	147	582
2	1	375	134	509
Total		810	281	1,091

PRAVDĚPODOBNOST V KONTINGENČNÍ TABULCE

- základní typy pravděpodobnosti pro 2x2 tabulku jsou
  - **celková/sdružená pravděpodobnost** (pravděpodobnost výskytu jednotky v i -té variantě proměnné X a zároveň j -té variantě proměnné Y), označení π_{ij} pro populaci a označení p_{ij} pro výběr (platí, že $\sum \pi_{ij} = 1$, $\sum p_{ij} = 1$, výpočet $p_{ij} = n_{ij} / N$)
  - **marginální pravděpodobnost** (pravděpodobnost, že jednotka nabude i -té varianty X (nebo Y) bez ohledu na Y (nebo X), v tabulce jsou tyto pravděpodobnosti v posledním řádku nebo sloupci, označení p_{i+} (π_{i+}) řádková proměnná, p_{+j} (π_{+j}) sloupcová proměnná (platí $p_{+1} = p_{11} + p_{12}$, výpočet $p_{+j} = n_{+j} / N$)
  - **podmíněná pravděpodobnost** (relativní řádková, sloupcová pravděpodobnost), konstruuje se v případě, že rozlišujeme nezávisle (vysvětlující) a závisle (vysvětlovanou) proměnnou, např. Y podle X , jedná se o pravděpodobnost Y v každé variantě X , označení p_{ij} nebo $p_{j/i}$ ($\pi_{i/j}$, $\pi_{j/i}$) (platí, že $\sum p_{ij} = 1$, výpočet např. $p_{1/1} = n_{1/1} / n_{1/+}$)
    - když je nezávisle proměnná v řádcích, počítáme podmíněnou pravděpodobnost v řádcích podle sloupců (**interpretace!**)
    - když je nezávisle proměnná ve sloupcích, počítáme podmíněnou pravděpodobnost ve sloupcích podle řádků (**interpretace!**)

NEZÁVISLOST PROMĚNNÝCH V KONTINGENČNÍ TABULCE

- dvě proměnné X a Y jsou statisticky nezávislé tehdy, když podmíněná pravděpodobnost X (Y) je stejná v každé variantě Y (X)
- relativní řádková (sloupcová) pravděpodobnost je tedy v každém poli tabulky stejná
- např. víra v posmrtný život je nezávislá na pohlaví

pohlaví	víra	
	ano	ne/neví
žena	0.7	0.3
muž	0.7	0.3

pohlaví	víra	
	ano	ne/neví
žena	0.5	0.5
muž	0.5	0.5

- výpočet očekávaných četností v dvojrozměrné kontingenční tabulce:

$$F_{ij} = \frac{f_{i+} \cdot f_{+j}}{f_{++}}$$

- očekávané četnosti ukazují rozložení případů v tabulce za situace statistické nezávislosti mezi proměnnými X a Y

NEZÁVISLOST PROMĚNNÝCH V KONTINGENČNÍ TABULCE

- pro test statistické nezávislosti mezi proměnnými v kontingenční tabulce se používá **Pearsonův chí-kvadrát test** (χ^2) se stupni volnosti $(i - 1)(j - 1)$

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J \frac{(F_{ij} - f_{ij})^2}{F_{ij}}$$

- dále se používá **Poměr maximální věrohodnosti** (L^2 , někdy G^2), či věrohodnostní poměr, se stejným počtem stupňů volnosti $(i - 1)(j - 1)$

$$L^2 = 2 \sum_{i=1}^I \sum_{j=1}^J f_{ij} \ln \left(\frac{f_{ij}}{F_{ij}} \right)$$

- protože $F_{ij} - f_{ij}$ nazýváme reziduály, měří χ^2 a L^2 sednutí modelu nezávislosti na data, tedy odchylku očekávaných četností od pozorovaných, odpovídají na otázku, jak moc se model liší od dat? Obě tyto statistiky mají stejnou χ^2 distribuci, každá z nich má ovšem své výhody a nevýhody (χ^2 se používá spíše při souborech s malým N)

NEZÁVISLOST PROMĚNNÝCH V KONTINGENČNÍ TABULCE

- **příklad:** pozorované četnosti a výsledky testu χ^2

pohlaví	víra	
	ano	ne/neví
žena	435	147
	432.1	149.9
	0.019	0.056
muž	375	134
	377.9	131.1
	0.022	0.064

Pearson chi2(1) = 0.1621 Pr = 0.687

Likelihood-ratio chi2(1) = 0.1620 Pr = 0.687

Odhadnutý model nezávislosti se statisticky významně neliší od dat (df=1), proto tento model můžeme přijmout a konstatovat, že proměnné pohlaví a víra spolu nesouvisejí

- **adjustované reziduály (AR):** ukazují rozdíly mezi f_{ij} a F_{ij} , je to jedno číslo pro každé tabulkové pole, tyto čísla jsou mezi sebou komparovatelná (logika výpočtu: Pearsonův residuál $(f_{ij} - F_{ij} / F_{ij}^2)$ dělený odhadnutou standardní chybou), cílem AR je lépe porozumět struktuře dat

$$AR = \frac{f_{ij} - F_{ij}}{\sqrt{F_{ij}(1 - p_{i+})(1 - p_{+j})}}$$

- hodnota $AR > 2$ nebo 3 indikuje odmítnutí H_0 o tom, že neexistují statistické rozdíly mezi f_{ij} a F_{ij} (jsou v mezích náhody)

ASOCIACE V KONTINGENČNÍ TABULCE - RELATIVNÍ RIZIKO (RR)

- pro dichotomickou závisle proměnnou v kontingenční tabulce stačí znát pouze podíl p pro jednu variantu, pro druhou variantu je podíl $(1-p)$, je to doplnění do čísla 1
- obecně platí, že pro závisle proměnnou s J -kategoriemi je $J-1$ podílů neredundantních
- relativní riziko (RR) je **poměr podmíněných podílů** (poměr relativních řádkových nebo sloupcových četností)

$$RR = \frac{p_{2|1}}{p_{1|1}}; \text{ zbytek } RR = \frac{p_{2|2}}{p_{1|2}} = \frac{(1 - p_{2|1})}{(1 - p_{1|1})}$$

- RR je vždy kladné číslo, 1 znamená nezávislost Y na X ($p_{2|2} = p_{1|1}$)
- **příklad:**

pohlaví	souhlas s předmanž. sexem	
	ano	ne
žena	165 30.84	370 69.16
muž	435 74.74	147 25.26

- RR muži = $74.74 / 30.84 = 2.42$; RR pro muže oproti ženám pro variantu ano je **2.42 krát** větší, neboli o **142%** větší $((2.42-1) \cdot 100)$
- RR ženy = $30.84 / 74.74 = 0.41$; RR pro ženy oproti mužů pro variantu ne je **0.41 krát** menší, neboli o **59%** menší $((1-0.41) \cdot 100)$
- číslo 1 v obou případech označuje nezávislost a čísla ukazují jednu a tu samou věc, ale naopak
- převod na přirozený logaritmus to dokazuje, protože $\ln(2.43) = -\ln(0.41)$
- $\ln(2.43) = \mathbf{0.89}$; $\ln(0.41) = \mathbf{-0.89}$
- číslo 0 v tomto případě označuje nezávislost, obě čísla jsou od 0 ve stejné vzdálenosti, ovšem v opačné směru
- např. $(\underline{5} \times \mathbf{2.42}) = 12.1$ a $(12.1 \times \mathbf{0.41}) = \underline{5}$

ODDS RATIO (OR) - POMĚR ŠANCÍ

- OR ukazuje asociaci v kontingenčních tabulkách, OR je základním stavebním kamenem loglineárních modelů, OR jsou rovněž důležité pro pochopení logiky logistické regrese
  - RR je poměr dvou podmíněných pravděpodobností
  - OR je poměr dvou šancí (odds)
- **šance (O)** je poměr je poměr pravděpodobnosti jedné varianty (události) ke druhé variantě (událost nenastala)
- **příklad výpočtu šancí:**

pohlaví	souhlas s předmanž. sexem	
	ano	ne
žena	p_{11}	p_{12}
muž	p_{21}	p_{22}

$$O_{(ne/ano)} = \frac{p_{12}}{p_{11}} = \frac{p_{12}}{(1 - p_{12})}$$

$$O_{(zeny/muzi)} = \frac{p_{21}}{p_{11}} = \frac{p_{21}}{(1 - p_{21})} \Rightarrow p = \frac{\text{Odd}}{\text{Odd} + 1}$$

- šance ukazuje pravděpodobnost, že se určitá událost stala, je to vždy kladné číslo
  - 1 znamená stejný výskyt, stejnou šanci pro obě konkurenční události
  - >1 vyšší šance pro událost (variantu)
  - <1 nižší šance pro událost (variantu)

OR - POMĚR ŠANCÍ

- příklad výpočtu šancí:

- $O_{(\text{muži/ano})} = 2.64$ (2.64 krát větší šance pro ano u mužů oproti ženám, nebo 264 souhlasů u mužů ku 100 souhlasům u žen, nebo o 164% více pro ano u mužů)
- $O_{(\text{ženy/ano})} = 0.38$ (0.38 krát menší šance pro ano u žen oproti mužům, nebo 38 ano u žen na 100 ano u mužů nebo o 62% méně pro ano u žen)
  - 2.64 odpovídá 0.38 (důkaz - převod na přirozený logaritmus, 0 pak označuje stav nezávislosti)
  - tvrzení 2.64 krát více odpovídá tvrzení o 164% více (důkaz: zvolme libovolné přirozené číslo, např. 3, pak platí, že
    - (a) $3 \times 2.64 = \underline{7.92}$ (dostáváme číslo, které je 2.64x větší než zvolené číslo 3)
    - (b) $1\% \text{ z } 3 = 0.03$
    - (c) $0.03 \times 164 = 4,92$
    - (d) $3 + 4,92 = \underline{7,92}$ (dostáváme číslo, které je o 164% větší než zvolené číslo 3)
    - (e) výsledek rovnice (1) = výsledku rovnice (4)

OR - POMĚR ŠANCÍ

- **OR** se vypočítá jako poměr dvou šancí (rozlišujeme pozorované OR nebo na základě očekávaných četností vypočítané (modelový) OR)

$$\theta = \frac{\omega_1}{\omega_2} = \frac{\frac{p_{11}}{p_{21}}}{\frac{p_{12}}{p_{22}}} = \frac{p_{11} \cdot p_{22}}{p_{21} \cdot p_{12}} = \frac{f_{11} \cdot f_{22}}{f_{21} \cdot f_{12}} \qquad \theta = \frac{\omega_2}{\omega_1} = \frac{\frac{\pi_{22}}{\pi_{21}}}{\frac{\pi_{12}}{\pi_{11}}} = \frac{\pi_{22} \cdot \pi_{11}}{\pi_{21} \cdot \pi_{12}} = \frac{F_{11} \cdot F_{22}}{F_{21} \cdot F_{12}}$$

- OR je kladné číslo, variuje v intervalu $\langle 0; \infty \rangle$, interpretace závisí na zvolené referenční kategorii, $OR > 1$ nebo $OR < 1$ znamená asociaci mezi variantami proměnných, čím větší vzdálenost od 1 tím také větší asociace, $OR = 1$ znamená nezávislost
- 2 hodnoty OR u stejných kategorií reprezentují jednu a tu samou variantu asociace, ovšem v opačném směru (např. $OR=4$ a $OR=0.25$)
  - kontrastní hodnotu asociace dostaneme $1/OR$ ($1/4=0.25$ nebo $1/0.25=4$), interpretace je stejná jako u šancí (O) nebo u RR
  - LOR (log-odds-ratio) je přirozený logaritmus poměru šancí, variuje $\langle -\infty; \infty \rangle$, např. $OR = 4$, pak $LOR = 1,39$ (nebo $OR=0.25$, pak $LOR= -1.39$)
  - **převod tabulkových četností na ln a výpočet OR!**
- **interpretace OR!**, je to vztah 2 šancí, ne poměrů nebo čísel

OR - POMĚR ŠANCÍ

- OR se také někdy nazývá tabulkový poměr (cross-product ratio)
- pro 2x2 kontingenční tabulku existuje pouze 1 smysluplný poměr šancí, protože volba jiné referenční kategorie vede ke stejnému OR nebo jemu jinému číselnému vyjádření, které ovšem substantivně znamená stejnou věc
- obecně platí, že pro $I \times J$ dimenze v tabulce stačí vypočítat $(I-1)(J-1)$ poměru šancí, zbylé OR odvodíme z již vypočítaných OR

- obecně platí:

$$\theta_{ij} = \frac{F_{ij} \cdot F_{(i+1)(j+1)}}{F_{i(j+1)} \cdot F_{(i+1)j}} \quad (i = 1, \dots, I - 1; j = 1, \dots, J - 1)$$

- v $I \times J$ tabulce je mnoho OR, protože každé OR zahrnuje kombinaci 2 řádkových variant jedné proměnné a 2 sloupcových variant druhé proměnné
- protože u OR jsou pojaty proměnné symetricky, není nezbytné při jejich výpočtu rozlišovat závisle a nezávisle proměnnou, u RR a jeho interpretaci to bylo nezbytné, protože hodnota RR závisela na tom, zdali jsem RR počítali v první nebo druhé variantě závisle proměnné
- vztah mezi OR a RR je:

$$OR = \frac{p_1(1-p_1)}{p_2(1-p_2)} = RR \left(\frac{1-p_1}{1-p_2} \right)$$

OR - POMĚR ŠANCÍ

- OR jsou invariantní
  - k celkovému počtu případů (když změním velikost N o konstantu C , OR zůstává konstantní)

$$\theta = \frac{c \cdot f_{11} \cdot c \cdot f_{22}}{c \cdot f_{12} \cdot c \cdot f_{21}} = \frac{\cancel{c} \cdot f_{11} \cdot \cancel{c} \cdot f_{22}}{\cancel{c} \cdot f_{12} \cdot \cancel{c} \cdot f_{21}} = \frac{f_{11} \cdot f_{22}}{f_{12} \cdot f_{21}}$$

- k řádkové marginální distribuci (když změním první řádek o konstantu C a druhý řádek o konstantu D , OR zůstává konstantní)

$$\theta = \frac{c \cdot f_{11} \cdot d \cdot f_{22}}{c \cdot f_{12} \cdot d \cdot f_{21}} = \frac{\cancel{c} \cdot f_{11} \cdot \cancel{d} \cdot f_{22}}{\cancel{c} \cdot f_{12} \cdot \cancel{d} \cdot f_{21}} = \frac{f_{11} \cdot f_{22}}{f_{12} \cdot f_{21}}$$

- k sloupcové marginální distribuci (když změním první sloupec o konstantu C a druhý sloupec o konstantu D , OR zůstává konstantní)

$$\theta = \frac{c \cdot f_{11} \cdot d \cdot f_{22}}{d \cdot f_{12} \cdot c \cdot f_{21}} = \frac{\cancel{c} \cdot f_{11} \cdot \cancel{d} \cdot f_{22}}{\cancel{d} \cdot f_{12} \cdot \cancel{c} \cdot f_{21}} = \frac{f_{11} \cdot f_{22}}{f_{12} \cdot f_{21}}$$

- z tohoto důvodu se OR využívají především v těch případech, kdy je nutné odhlédnout od marginálních distribucí (např. při analýze mobilitních tabulek)

Lekce 3:

Analýza vícerozměrných tabulek v sociologii

PARCIÁLNÍ A MARGINÁLNÍ KONTINGENČNÍ TABULKY

- vícerozměrné tabulky, problém asociace mezi proměnnými, otázka vztahu mezi dvěma proměnnými při kontrole třetí proměnné
- **parciální tabulky**
  - modelování dvojrozměrných tabulek podle třetí proměnné, zobrazujeme vztah mezi X a Y v jednotlivých variantách Z , Z je drženo na stejné hladině, což znamená mapování vlivu X na Y při kontrole Z , je to **podmíněná asociace** mezi X a Y , protože je kontrolována pro Z
    - otázka: zmizí vztah mezi X a Y při kontrole pro Z , nebo stále existuje?
- **marginální tabulky**
  - dvojrozměrné tabulky, nebereme zřetel na třetí nebo další proměnné, parciální tabulky jsou zkombinovány do dvojrozměrné marginální tabulky, každé pole v tabulce je pak sumou toho samého pole v jednotlivých parciálních tabulkách

PARCIÁLNÍ A MARGINÁLNÍ KONTINGENČNÍ TABULKY

- Jaký je vztah mezi barvou pleti opakovaně obžalovaných z vraždy, uvalením trestu smrti na ně a barvou pleti jejich obětí? Neboli, jak poznamenává barva pleti u opakovaně obžalovaných rozhodnutí o jejich trestu smrti při kontrole barvy pleti obětí? (data pocházejí z amerického státu Florida, byla sebraná mezi lety 1976-1987, Agresti 1996, str. 56)

Oběť	Obžalovaný	Trest smrti		(%) Ano
		Ano	Ne	
Běloši	Běloši	53	414	11,3
	Černoši	11	37	22,9
Černoši	Běloši	0	16	0
	Černoši	4	139	2,8
Celkem	Běloši	53	430	11
	Černoši	15	176	7,9

- co ukazuje marginální tabulka?
- co ukazují parciální tabulky?
- údaje z marginální tabulky vs. údaje z parciálních tabulek?
- OR z marginálního vztahu vs. OR z parciálního vztahu
- marginální asociace ukazuje opak parciální (podmíněné) asociace
  - tato skutečnost se nazývá **Simpsonův paradox**

PODMÍNĚNÉ A MARGINÁLNÍ POMĚRY ŠANCÍ (OR)

- OR pro vícerozměrné tabulky počítáme jako podmíněné OR v jednotlivých variantách třetí proměnné

$$\theta_{xy|k} = \frac{f_{11|k} \cdot f_{22|k}}{f_{21|k} \cdot f_{12|k}} \quad \ln \theta_{xy|k} = \ln f_{11|k} + \ln f_{22|k} - (\ln f_{21|k} + \ln f_{12|k})$$

- OR pro marginální tabulku

$$\theta_{xy} = \frac{\frac{p_{11}}{p_{12}}}{\frac{p_{21}}{p_{22}}} = \frac{p_{11} \cdot p_{22}}{p_{21} \cdot p_{12}} = \frac{f_{11} \cdot f_{22}}{f_{21} \cdot f_{12}} \quad \ln \theta_{xy} = \ln f_{11} + \ln f_{22} - (\ln f_{21} + \ln f_{12})$$

PODMÍNĚNÉ A MARGINÁLNÍ POMĚRY ŠANCÍ

- Dvě marginální tabulky, které ukazují jednak dvě nemocnice, které aplikovaly naprosto stejnou léčbu pro drogově závislé, a jednak výsledky, kterých dosáhly.

Drogová léčba	Výsledek	
	+	-
A	20	20
B	20	40

Nemocnice	Výsledek	
	+	-
Praha	30	20
Brno	10	40

Nemocnice	Drogová léčba	
	A	B
Praha	30	20
Brno	10	40

Nemocnice	Drogová léčba	Výsledek	
		+	-
Praha	A	18	12
	B	12	8
Brno	A	2	8
	B	8	32
Celkem	A	20	20
	B	20	40

- proč je drogová léčba A dvakrát úspěšnější než drogová léčba B?
  - Praha častěji aplikuje léčbu A než Brno a zároveň má také pozitivní výsledky, parciální asociace tuto skutečnost ukazuje; závěr, že A je úspěšnější než B se při kontrole nemocnice ukáže jako falešný (rozdíl mezi A a B mizí)

HOMOGENNÍ ASOCIACE

- homogenní asociace je konstantní asociace mezi dvěma proměnnými v jednotlivých variantách třetí proměnné (stejná velikost podmíněné asociace)
  - $OR_{xy(1)} = OR_{xy(2)} = \dots OR_{xy(k)}$
- když platí $OR_{xy(1)} = OR_{xy(2)} = \dots OR_{xy(k)}$, pak platí $OR_{xz(1)} = OR_{xz(2)} = \dots OR_{xz(k)}$; a rovněž $OR_{yz(1)} = OR_{yz(2)} = \dots OR_{yz(k)}$
  - homogenní asociace je vždy symetrická pro všechny varianty parciální asociace v jednotlivých variantách dalších proměnných Z, X nebo Y
- homogenní asociace znamená, že neexistuje trojrozměrná interakce, Z neovlivňuje vztah mezi X a Y
  - když homogenní asociace neexistuje, pak podmíněné OR variují podle třetí proměnné

Lekce 4:

Lineární regresní model, zobecněné lineární modely (GLM), principy statistického modelování

JEDNODUCHÁ LINEÁRNÍ REGRESE

- jednoduchá lineární regrese může být pro výběrový soubor zapsána jako:

$$\hat{y}_i = a + bx_i + d_i$$

- pro populaci je pak zapsána jako:

$$y_i = \alpha + \beta x_i + e_i$$

- kde α je posunutí (intercept), β je směrnice pro jednotlivé varianty x a e je chyba (residuál, odchylka) pozorované proměnné od odhadnuté směrnice
- v regresní analýze je hodnota závisle proměnné specifikována jako součet lineárních efektů nezávisle proměnné (prediktora) a chyb (residuálů, odchylek, diferencí)

JEDNODUCHÁ LINEÁRNÍ REGRESE

- stata syntaxt pro regresní model

```
regress price mpg headroom trunk weight length
```

Source	SS	df	MS			
-----+-----				Number of obs =	74	
Model	242096575	5	48419315.1	F(5, 68) =	8.38	
Residual	392968821	68	5778953.25	Prob > F =	0.0000	
-----+-----				R-squared =	0.3812	
Total	635065396	73	8699525.97	Adj R-squared =	0.3357	
-----				Root MSE =	2403.9	
-----						
price	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
-----+-----						
mpg	-85.75773	83.60769	-1.03	0.309	-252.5943	81.07882
headroom	-710.1846	444.8546	-1.60	0.115	-1597.878	177.5089
trunk	111.1498	109.9446	1.01	0.316	-108.2411	330.5408
weight	4.420511	1.165629	3.79	0.000	2.094535	6.746488
length	-108.0777	42.56471	-2.54	0.013	-193.0142	-23.1411
_cons	15552.1	6027.182	2.58	0.012	3525.049	27579.16

ODHAD JEDNODUCHÉ LINEÁRNÍ REGRESE - OLS

- když známe vzorec pro regresi:

$$\hat{Y} = a + bX$$

- tak na základě metody nejmenších čtverců směrnici a posunutí vypočítáme podle vzorců:

$$b = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})(Y_i - \bar{Y})}{\sum_{i=1}^n (X_i - \bar{X})^2}$$

$$a = \bar{Y} - b\bar{X}$$

- směrnice prochází vždy průměry obou proměnných, a proto posunutí (a) vypočítáme dosazením průměrů do upravené regresní rovnice

PŘEDPOKLADY LINEÁRNĚ REGRESNÍHO MODELU

- odpovídající funkční podoba (linearita a normální rozložení)
- minimální výskyt odlehlých pozorování
- normální rozložení náhodných chyb (residuálů), **problém podoby podmíněné distribuce** (např. podmíněné zešikmení)
- homoskedasticita (konstantní variabilita) náhodných chyb (residuálů, složek), **problém tvaru podmíněné distribuce** (např. podmíněná špičatost)
- neexistence korelace mezi náhodnými chybami (residuály) a vysvětlujícími proměnnými
- neexistence multikolinearity

STATISTICKÁ INFERENCE V LINEÁRNÍ REGRESI

- konfidenční interval $CI(\beta)$ ..... $b \pm t^*SE_b$
- test hypotézy $H_0: \beta = 0$, výpočet t statistiky:

$$t = \frac{b}{SE_b}$$

- tabulkové kritické hodnoty t rozdělení

ODHAD JEDNODUCHÉ LINEÁRNÍ REGRESE - MLE

- cílem MLE (maximálně věrohodného odhadu) je najít takovou hodnotu koeficientu (parametru), který nejméně generuje výběrová data
- výběrové hodnoty y_i jsou výsledkem pravděpodobnostní (hustotní) funkce $f(y_i|\theta)$, kde θ je neznámý parametr, který generuje hodnoty y v populaci
- věrohodnostní funkce je pak součin pravděpodobností (hustot) jednotlivých y_i :

$$L = \prod_{i=1}^n f(y_i; \theta) \qquad \ln L = \sum_{i=1}^n \ln f(y_i; \theta)$$

- hledáme takový koeficient (obvykle sadu koeficientů) které maximalizují L , MLE tedy porovnává všechny možné regresní koeficienty a odpovídá na otázku, s jakou věrohodností generují naměřená data, numericky je snazší počítat s přirozeným logaritmem L (hledáme maximum $\ln L$, což odpovídá maximu L)
- k maximalizaci věrohodnostní funkce je nutné znát matematický vzorec pro náhodný proces generující data v populaci
- v případě lineární regrese musíme tedy přijmout předpoklad o rozložení y ve variantách x , (neboli předpokládat distribuci residuálů na základě určitého algoritmu)
- pro spojité znaky v regresi platí, že residuály jsou nezávislé, mají konstantní variabilitu σ^2 a normální rozložení s $\mu=0$.

ODHAD JEDNODUCHÉ LINEÁRNÍ REGRESE - ML

- u spojité závisle proměnné předpokládáme, že je generována na základě normálního rozložení (Gaussova distribuce)

- pravděpodobnost (hustota) je: $p(y_i) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left(-\frac{(y_i - \mu)^2}{2\sigma^2}\right)$ **pro** $-\infty < y < \infty$

- střední hodnota je: $\mu = \alpha + \beta x_i$

- dosazením a pro

parametry α a β dostaneme:
$$p(y_i | \alpha, \beta) = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left[-\frac{1}{2\sigma^2} \sum_{i=1}^n (y_i - (\alpha + \beta x_i))^2\right]$$

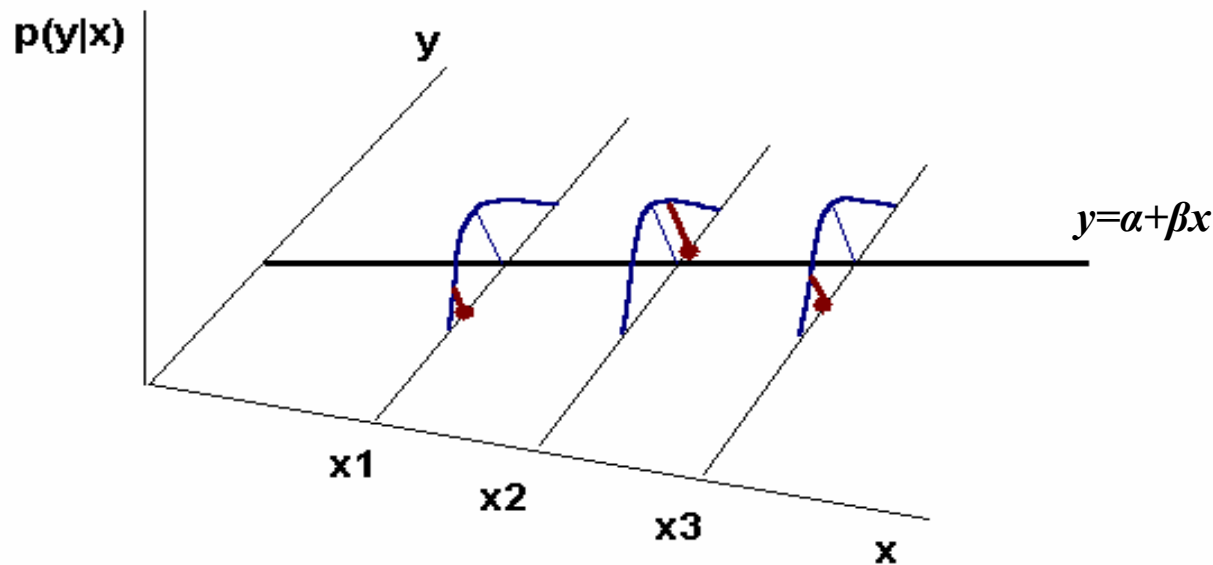
- y_i a x_i jsou dány, zkoumáme pravděpodobnost pro varianty parametrů α a β
- věrohodnostní funkce L a přirozený logaritmus věrohodnostní funkce $\ln L$:

$$L(\alpha, \beta) = \left(\frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}}\right) \exp\left[-\frac{1}{2\sigma^2} \sum_{i=1}^n (y_i - (\alpha + \beta x_i))^2\right]$$

$$\ln L(\alpha, \beta) = -\frac{n}{2} \ln(2\pi\sigma^2) - \frac{1}{2\sigma^2} \sum_{i=1}^n (y_i - (\alpha + \beta x_i))^2$$

MLE A ZOBECNĚNÉ LINEÁRNÍ MODELY (GLM)

- $\ln L$ je součet všech pravděpodobností (hustot), která mají jednotlivé hodnoty x při daných parametrech
- cílem MLE je najít takové parametry, které maximalizují tento součet (je co nejbližší 0), v ideálním případě se tento součet = 0, všechna x leží na přímce a při daných parametrech mají $\ln$ hodnoty pravděpodobnosti (hustoty) 0 ($\exp^0 = 1$)
- odhad koeficientů na základě MLE je totožný s odhade koeficientů na základě OLS, největší hodnoty $\ln L$ dostaneme, když je v části vzorce $(y_i - (\alpha + \beta x_i))^2$ rozdíl minimální (y_i se co nejvíce blíží μ), volíme tedy takové hodnoty parametrů α a β , aby to platilo, OLS minimalizuje ten samý vztah, nicméně v termínech residuálů

MLE A ZOBECNĚNÉ LINEÁRNÍ MODELY (GLM)

- když f je počet událostí z N pokusů (tedy pro pravděpodobnost $y=1$) přijímáme předpoklad **binomického rozdělení**; po úpravě pro $y=0$ (událost nenastala) a $y=1$ (událost nastala) přijímáme **Bernoulliho rozdělení**
- když f je počet událostí v čase ($y=1$), v místě nebo v rámci sociální skupiny (neznáme ovšem N , či počet událostí, které nenastaly ($y=0$)), přijímáme předpoklad **Poissonova rozdělení**
- všechna tato rozdělení patří do jedné rodiny distribucí (family), které matematicky vyjadřují náhodný proces, který generuje data (podle jejich typu)
- na základě těchto rozdělení a s pomocí spojnice (link) mezi závisle a nezávisle proměnnou lze tyto případy zobecnit
- hovoříme o zobecněných lineárních modelech (GLM)

ZOBECNĚNÉ LINEÁRNÍ MODELY

- lineární prediktor v_i pro každou jednotku je: $v_i = \mathbf{x}'_i \boldsymbol{\beta}$
- spojnice (*link function*)

$$\text{Identity: } \mu_i = v_i \qquad \text{Logit: } \mu_i = \frac{\exp(v_i)}{1 + \exp(v_i)} \Leftrightarrow \ln\left(\frac{\mu_i}{1 - \mu_i}\right) = v_i$$

$$\text{Log: } \mu_i = \exp(v_i) \Leftrightarrow \ln(\mu_i) = v_i \qquad \text{Probit: } \mu_i = \Phi(v_i) \Leftrightarrow \Phi^{-1}(\mu_i) = v_i$$

- podmíněné distribuce (*exponential family*):

$$\text{Gaussian: } y = \frac{1}{\sqrt{2\pi\sigma^2}} \exp\left(-\frac{(y - \mu)^2}{2\sigma^2}\right)$$

$$\text{Binomial: } P(y) = \frac{N!}{y!(N-y)!} \pi^y (1 - \pi)^{N-y}$$

$$\text{Poisson: } P(y) = \frac{e^{-\mu} \mu^y}{y!}$$

Gamma:

ZOBECNĚNÝ LINEÁRNÍ MODEL (GLM)

- jednoduchý regresní model je definován jako strukturní model:

$$Y_i = X_i' \beta + e_i$$

kde X_i je vektor hodnot pro i -té pozorování, β je vektor parametrů a e je chyba.

- statistický model je ve většině případů obsahuje:
  - **fixní část** (*fixed part, systematic component*), která popisuje vztah mezi proměnnými, které nás zajímají (tento vztah je obvykle lineární, a proto umožňuje zodpovědět otázku, jak proměnná X ovlivňuje Y)
  - **náhodná část** (*random part, random component*), jedná se o (reziduální) variaci vysvětlované proměnné, která je predikována na základě fixní části

TYPY ZOBECNĚNÝCH LINEÁRNÍCH MODELŮ

Fixní část	Link	Náhodná část	Model
spojitá	identity	normální	regresní model
kategorizovaná	identity	normální	ANOVA
mix	identity	normální	ANCOVA
mix	logit	binomická	logistická regrese
mix	log	poisson	loglineární analýza
mix	zobecněný logit	multinomická	multinomická logistická regrese

ZOBECNĚNÉ LINEÁRNÍ MODELY (POKR.)

- stata syntaxt pro GLM

```
glm depvar varlist, family( ) link( )
```

kde

<u>Family</u>	<u>Default</u>	<u>Link(spojnice)</u>	<u>Other link</u>
gaussian	identity	xb	
binomial	logit	$\exp(xb)/(1+\exp(xb))$	probit, c-log-log
poisson	log	$\exp(xb)$	
gamma	log	$\exp(xb)$	1/xb

CO JE DOBRÝ STATISTICKÝ MODEL?

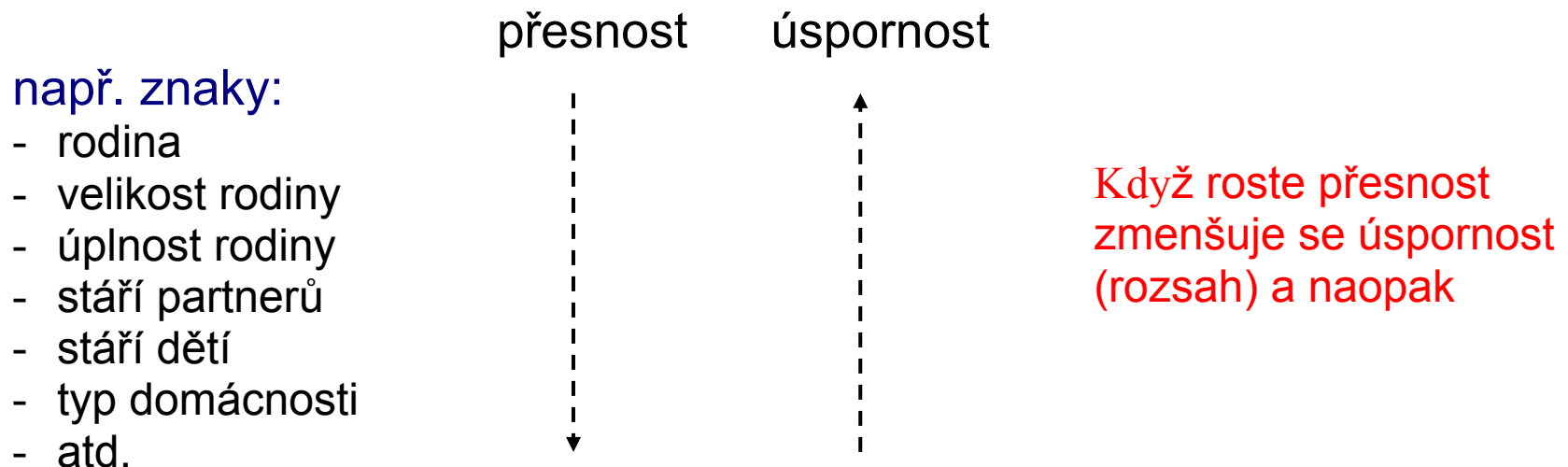
- dobrý statistický model je:
  - je **přesný** (očekávané četnosti, variabilita, podmíněný průměr) se co nejméně liší od pozorovaných četností, variability, podmíněného průměru)
  - je **úsporný** (obsahuje co nejméně parametrů, vysvětlujících proměnných)
    - koncept přesnosti (*accuracy*) = statistická kritéria X^2 , L^2
    - koncept úspornosti (*parsimony*) = stupně volnosti (d.f. degrees of freedom)
- saturevaný model (obsahuje všechny vysvětlující proměnné a vztahy mezi nimi) **je přesný** (očekávané = pozorované četnosti, X^2 a $L^2 = 0$, $df = 0$), ale **není úsporný** (je to parametrizace pozorovaných četnosti, nic nevysvětluje)
- model (podmíněné) nezávislosti (obsahuje obvykle minimum proměnných a vztahů mezi nimi), **je úsporný**, ale obvykle **není přesný** (rozdíl mezi očekávanými pozorovanými četnostmi je velký, X^2 & L^2 vysoké, df vysoké, málo parametrů na explanaci)

PRINCIPY STATISTICKÉHO MODELOVÁNÍ

- v modelování výzkumník obvykle postupuje tak, že hledá model (v případě, že model (podmíněné) nezávislosti na data nepadne), který se nachází někde mezi saturevaným modelem a modelem nezávislosti
- modelování je hledání optimálního poměru mezi **přesností** a **úsporností** (logika Occamovy břitvy)
- cílem je najít co nejúspornější model, který má co nejméně vysvětlujících proměnných, který ovšem stále ještě uspokojivě vysvětluje strukturu dat
- důvod minimalizace vysvětlujících proměnných v modelu
  - numerická stabilita
  - snadná zobecnitelnost a aplikovatelnost
- dva možné postupy statistického modelování
  - začneme saturevaným modelem a postupně vylučujeme proměnné (snižuje se přesnost, ale roste úspornost) (*backward elimination in stepwise regression*)
  - začneme modelem (podmíněné) nezávislosti a postupně přidáváme proměnné (snižuje se úspornost, ale roste přesnost) (*forward addition in stepwise regression*),
  - v obou případech je kritériem pro proměnnou v modelu statistická významnost (obvykle 95%), problém hranice!
- **dobrá teorie je základem pro oprávněnost nebo neoprávněnost proměnných v modelu**

VZTAH MEZI PŘESNOSTÍ A ÚSPORNOSTÍ V SCLG. VÝZKUMU

- každý zkoumaný (výběrový) soubor je definován **obsahem** a **rozsahem**
  - **obsah**: zkoumaný počet společných **znaků** u jednotek, konkrétnost, přesnost
  - **rozsah**: **počet** jednotek, úspornost
- větší obsah znamená větší počet znaků u jednotky, větší přesnost ve vymezení jednotky, nicméně to znamená vymezení menšího počtu jednotek (maximální počet znaků = 1 jednotka),
- větší rozsah, více zkoumaných jednotek, znamená menší počet znaků u jednotky (maximální rozsah = 1 znak) např. lidé

REGRESNÍ MODELY PRO KATEG. ZÁVISLE PROMĚNNOU

- v případě kategorizované závisle proměnné regresní model nelze použít
- podle typu závisle proměnné volíme:
  - **binární logistickou regresi** - závisle proměnná má dvě varianty
  - **ordinální logistickou regresi** - závisle proměnná více uspořádaných variant
  - **nominální (multinomickou) logistickou regresi** - závisle proměnná více variant

Shrnutí jednotlivých typů analýzy:

Závisle proměnná	Nezávisle proměnná	Typ analýzy
spojitá	spojitá	regrese, korelační analýza
spojitá	kategorizovaná	regrese, ANOVA
dichotomická (binární)	kategorizovaná	logit/probit, loglinear
dichotomická (binární)	spojitá	logit/probit
neuspořádaná polytomická	kategorizovaná	loglinear, mlogit
neuspořádaná polytomická	spojitá	mlogit
uspořádaná polytomická	kategorizovaná	ologit/oprobit, loglinear
uspořádaná polytomická	spojitá	ologit/oprobit
tabulková data (poměry)	kategorizovaná	loglinear
censored duration data	spojitá, kategorizovaná	loglinear, logit/log-log